

ДОНІЙ НАТАЛІЯ ЄВГЕНІЇВНА

*Академія Державної пенітенціарної служби,
професор кафедри економіки та соціальних дисциплін,
доктор філософських наук, професор*

ПРИНЦИПИ КОНСТИТУЦІЙНОГО ДИЗАЙНУ В СИТУАЦІЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ ДЕМОКРАТІЇ

Спочатку пандемія COVID-19, а потім розгортання Російською Федерацією військової агресії проти України гостро поставили питання для усього цивілізованого світу про необхідність перегляду позицій щодо демократії як політичного режиму та прав і свобод, які визнаються її підґрунтям і основою. Причиною запиту на перегляд стало те, що два основоположні принципи-цінності демократії, а саме – індивідуальна автономія та рівність стали найчастіше обмежуватися або ігноруватися й відповідно стали викликати найбільшу кількість дискусій. Випереджаючим моментом для наукового дискурсу в цьому питанні стало звучання голосів (особливо в рамках Oxford Studies in Democratization) щодо пошуку нових форм виразу явищ соціальної дійсності й щодо запиту на варіативність демократії з дотриманням певних принципів, серед яких одними з ключових проголошуються принципи конструювання та побудови конституцій, тобто того, що мають на увазі під концептом «конституційний дизайн» [див. 6].

Нагадаймо, що, як правило, під поняттям «дизайн» сьогодні мається на увазі той метод, який одночасно представляє собою і процес і результат проектної діяльності, що синтезує художньо-предметне мистецтво та науково обґрунтовану інженерну практику в сфері матеріального виробництва. Звісно що початкове значення поняття «дизайну» відрізняється від того, який ми в нього вкладаємо сьогодні. Наприклад, з XVI ст. можна зустріти італійський вислів «disegno interni», яким позначався «внутрішній малюнок», що виникав таємничим чином в уяві та фактично був станом душі художника. Починаючи з 1849 року, коли в Англії вийшов перший у світі журнал з дизайну – «Journal of Design», відбувається зміна погляду на дизайн і причиною цього стала вступна стаття редактора журналу Річарда Редгрейва, який підкреслив дві основні складові: «Дизайн має двоїсту природу. На першому місці – строга відповідність призначенню створюваної речі. На другому – оздоблення або орнаментация цієї корисної структури. Слово “дизайн” для багатьох пов’язується найчастіше з другим, з прикрашанням орнаментом, що протиставлений корисній функції, ніж з єдністю обох сторін» [1, с. 90]. Таким чином, можна побачити що задача – зробити красивим корисне і утилітарне, з середини XIX ст. визнається неодмінною умовою дизайну. Першим кроком у напрямку безпосередньо конституційного дизайну вважаємо тези вчених раннього Нового часу

(наприклад, Монтеск'є), за якими процес проектування конституцій визнається таким, який не може йти довільно або бути справою смаку.

На сьогодні країни світу вже мають різні види конституцій, але їх об'єднує дві риси. Перша – це усвідомлення, що конституції проектується. Так, наприклад, Г.Ф. Піткін зазначає: «Конституції створені, а не знайдені. Вони не падають чудесним чином з неба і не ростуть природньо на лозі. Вони людські твори, продукти договорів, вибору, конкретної історії конкретного народу та (майже завжди) політичної боротьби, в якій одні виграють, інші програють» [5, с. 168]. Її позицію підтримує Г. Франкенберг, говорячи: «Конституції не падають з неба і не є тими, що таємничо з'являються своїм засновникам. Натомість вони спроектовані, засновані, створені, сконструйовані і, звичайно ж, розроблені» [4, с. 537-542]. Щодо другої риси, то ми можемо говорити, що проектування конституцій частіше розглядається як певна гра, мета якої полягає у пошуку найкращого способу проектування та ухвалення такої конституції, яка б уособлювала правила гри для держави і завдяки якій був би оптимізований баланс сфер справедливості, свободи та безпеки.

Тож, конституції не з'являються в одну мить. Вони є вистражданим результатом зусиль людей та продуктом, сформованим історичним контекстом, умовностями, політичною боротьбою й вибором. У демократичній системі громадянин претендує на право першоволодаря, бо «конституція є більше тим, що ми робимо, ніж те, що ми створюємо: ми (ре)формуємо її весь час через нашу колективну діяльність» [5, с. 168]. Для громадянина конституція втілює у собі той класичний суспільний договір, який обмежує використання влади урядом на благо громадянина в обмін на його відданість і підтримку [див. 7]. При проектуванні конституції основне завдання полягає в тому, щоб були почуті голоси найширших верств суспільства, включаючи жінок, молодь, уразливі та маргіналізовані групи. Це закономірно, адже нині конституції змінюються та розробляються через прагнення цивілізованих країн світу до реалізації ідей концепції належного врядування (good governance).

Якщо ж вести мову про роль, яку відіграють принципи конституційного дизайну й яку доцільно мати на увазі при утриманні демократичної направленості в ситуації трансформації демократії як форми політичного режиму, то дослідники її визначають триєдністю [2, с. 47–49]:

1) аксіологічна, або роль реалізації цінностей. Як правило, принципи, викладені у конституції, служать широким визначенням цілей та завдань уряду. Конституції можуть відбивати ідеологію чи самобутність держави. На самому базовому рівні конституції є символічним втіленням прихильності суспільства до ідеї, цінності або способу життя. Будучи втіленням і символом спільних цінностей, конституційні принципи можуть сприяти формуванню відчуття єдності. Крім того, принципи, як чітке викладення цілей та пріоритетів конституції, можуть збільшити віру і відданість конституції серед громадян, що є вирішальним елементом для її успішного функціонування;

2) роль консолідатора при досягненні згоди. Конституції можуть сприяти досягненню згоди в умовах конфлікту шляхом формулювання

спільних цінностей та устремлінь на рівні спільноти, прийнятних для різних соціальних груп. Конституційні принципи мають величезну здатність з'єднувати доволі різномірне суспільство з різними конкуруючими інтересами. Наприклад, прихильність до певних принципів може бути інструментом для виходу з політичного глухого кута і досягнення консенсусу, на основі якого можуть бути продовжені переговори в процесі розробки. Як тільки-но загальні принципи будуть узгоджені, зобов'язання створити конституцію, яка їм відповідає, може стати розрадою для різних груп;

3) роль інформатора змісту конституції. Конституційні засади визначають рішення та дії урядових установ і посадових осіб виконавчої та законодавчої влади, а також визначають тлумачення конституції представниками судової гілки влади. Конституції за своїми загальними принципами забезпечують основу формування ефективного уряду. Загальні принципи іноді є єдиною основою за якою можна зрозуміти вимоги конституції у певній ситуації. Крім того, двозначність конституційної мови або відсутність вказівки з конкретного питання іноді є свідомо-закладеною рисою конституції. Двозначність може виникнути через відсутність консенсусу серед авторів конституції, які замість того, щоб дозволити процесу побудови конституції зупинитися, вважають за краще відкласти особливо спірні питання для осіб, які будуть приймати рішення, реалізуючи конституцію. Коли в конституції нічого не йдеться про конкретні питання, конституційні принципи можуть стати ключовим джерелом керівництва при прийнятті рішень особами, уповноваженими владою на це.

Підводячи підсумок зазначимо, що в умовах ситуації трансформації демократії та перегляду системи й міри прав і свобод громадян, які є її підґрунтям, замислюючись про внесення коректив в існуючу конституцію влада будь-якої країни має враховувати ту роль, яку відіграють загальні принципи конституційного дизайну. Ілюструючи цей висновок процитуємо Т. Гінсбурга, який вказуючи на велике значення конституційного дизайну для держави і суспільства вказав: «хороші дизайни (конструкції) можуть полегшити демократію і приручити релігійних радикалів; вони можуть поліпшувати адміністративний оборот і сприяти адаптації до нових обставин у вигляді конституційних поправок. Погані дизайни (конструкції), з іншого боку, можуть посилити міжгрупові конфлікти та увічнити несправедливість, вони можуть блокувати перехід до найкращих інститутів та вони можуть закрити канали відновлення інтересів громадян через суди» [3, с. 10].

Список використаних джерел:

1. Івченко Н. А. Поняття «Графічний дизайн». *Вісник Придніпровської державної академії будівництва та архітектури*. 2018. № 5 (245–246). С. 89–97.
2. A Practical Guide to Constitution Building / M. Böckenförde, N. Hedling, W. Wahiu. Stockholm, International IDEA, 2011, 363 p.

3. Comparative Constitutional Design / Ginsburg Tom (ed.). Cambridge, Cambridge University Press, 2012. 406 p.
4. Frankenberg G. Comparative Constitutional Design / Ginsburg Tom. (ed.). Cambridge University Press, 2012. 393 p. *International Journal of Constitutional Law*. 2013. Vol. 11, № 2. P. 537–542.
5. Pitkin H. The Idea of a Constitution. *Journal of Legal Education*. 1987. № 37(2). P. 167–169.
6. The Architecture of Democracy Constitutional Design, Conflict Management, and Democracy / Ed. by Andrew Reynolds. Oxford, Oxford University Press, 2002. 530 p.
7. Wheatley J., Mendez F. Patterns of Constitutional Design. The Role of Citizens and Elites in Constitution-Making. Routledge 2013, 202 p.

Ключові слова: конституція, демократія, конституційний дизайн, принципи, належне врядування.

Key words: constitution, democracy, constitutional design, principles, good governance.

СУМАРОВА ЛЮДМИЛА МИКОЛАЇВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри філософії, кандидат філософських наук, доцент*

ЛОГІКА VS ВІЙНА

Зовсім нещодавно здавалася добре обґрунтованою теза про те, що аргументація є практично єдиною альтернативою насильству [1]. Суттєвий внесок в обґрунтування цієї тези внесла сучасна комунікативна філософія (Ю. Хабермас, С. Тулмін, К.-О. Апель, К. Ясперс та ін.). Її основний висновок полягав в тому, що «м'яка сила» «найкращого аргументу» може перемагати фізичну «жорстку силу», якщо правильно організувати «форуми раціональності» – вільний діалог суб'єктів, і встановити деякі цивілізаційні принципи і правила комунікації. Будь-якій логіці комунікативних дискурсів, в свою чергу, повинно передувати прийняття етичних постулатів.

Після 24-го лютого 2022 року багатьом стало вдаватися, що сам хід подій, реалії війни практично «обнулили» будь-яке значення логіки, розуму, етики, права і навіть здорового глузду. Цієї війни не повинно було статися за всіма розумними критеріями та нормами мислення та поведінки людини ХХІ століття. Проте війна почалася і йде. Жорстока, нелюдська війна, спрямована на знищення цілої країни, цілого народу. І цей факт неможливо заперечувати.

Звісно, можливо все пояснити неосудністю чи амбіціями лідера однієї країни. Але це пояснення навряд чи можливо прийняти як достатнє. Більш реалістично намагатися з'ясувати – чи є у агресора і його прихильників своя логіка, що відрізняється від загальноприйнятої